

Szapolyai János

„Szent Márton napján végbement a koronázási szertartás a székesfehérvári szentegyházban. Podmaniczky István, nyitrai püspök, mint legidősebb a főpapok között, tevé Zápolya János fejére a koronát, miután Verbőczy István felszólítására: akarjátok-e Zápolya Jánost királyotokul, felhangzott az „akarjuk”. Móré László és Török Bálint a templom egyik oszlopához támaszkodva kacagott e jeleneten. - Soha több fát, mint az erdőn! Hát már aztán Jankó pajtást úgy fogjuk híni, hogy 'Fölséges uram!' Három napig föl nem hagytak a főurak a kacagással. Mindegyik tartotta magát olyan legénynek, mint János vajda.”

(Jókai Mór: Fráter György)

1526. november 11-én koronázták Magyarország királyává Szapolyai János erdélyi vajdát (ur. 1526-1540), a köznemesi párt vezetőjét, hazánk utolsó nemzeti - vagyis magyar születésű - uralkodóját. Szapolyai a II. Lajos (ur. 1516-1526) halálát eredményező mohácsi vereség utáni zűrzavarban lépett trónra, az országban dúló káosz pedig uralkodása alatt tovább fokozódott, hiszen élete végéig tartó konfliktusba keveredett riválisával, a Habsburg-házból származó Ferdinánd osztrák főherceggel (ur. 1527-1564).

Szapolyai egy szepesi köznemesi família sarja volt, mely Hunyadi Mátyás király (ur. 1458-1490) idején emelkedett fel az arisztokraták közé, befolyását pedig a gyengekezű II. Ulászló (ur. 1490-1516) alatt is sikeresen megőrizte. Az évtizedek során a család - István és Imre személyében - sziléziai kormányzót, osztrák főkapitányt és nádort is adott az országnak, miközben a Szapolyaiak megszerezték maguknak a Szepességet. János 1487-ben látta meg a napvilágot, és bár édesapját már 12 esztendősen elveszítette, fiatalemberként is meg tudta

tartani a család előkelő státusát: nem véletlen, hogy a rákosi végzés nyomán emlékezetes 1505-ös országgyűlésen a köznemesi párt őt választotta királyjelöltjének (II. Lajos, az uralkodó fia ekkor még nem született meg).

Szapolyai 1511-ben megszerezte Erdély irányítását, vajdaként pedig később oroszlánrészt vállalt a Dózsa-féle parasztfelkelés leverésében. Az arisztokrata 1514. évi fellépésével még inkább elnyerte a köznemesség szimpátiáját, egyúttal azonban - „Dobzse” Ulászló halála után - komoly kudarcok is érték, hiszen sem II. Lajos nevelői közé, sem a nádori székbe nem tudta beverekedni magát. Ezen politikai vereségek ellenére Szapolyai az 1520-as évekre az ország egyik legbefolyásosabb nagyura, a három ütőképes magyar haderő egyikének birtokosa lett, melyet - vajdai kötelességéből adódóan - az oszmánok ellen is bevetett: Nándorfehérvár eleste után például hadjáratot vezetett Bulgáriába, trónra segítette V. Radu havasalföldi vajdát, és számos kisebb csatát vívott a betörő törökökkel.

A II. Lajos uralma alatt fennálló egyensúly aztán a tragikus mohácsi csatával és az uralkodó halálával végleg felborult, a Habsburg orientációjú arisztokrácia jelöltje, Ferdinánd ellenében pedig Szapolyai lett a legesélyesebb királyjelölt. Az utókor előszeretettel illette Jánost azzal a váddal, hogy seregével - melyet a valódi 15 000 fő helyett sokan negyvenezresre becsültek - szándékosan, a korona megszerzése érdekében késte le a csatát, ám ez a hiedelem több szempontból is inkorrektnek tekinthető; nem zárhatjuk ki, hogy Szapolyainak valóban voltak uralkodói ambíciói, ám a fenti állításból egyenesen következne az, hogy a vajdának előre kellett látnia II. Lajos halálát - hiszen másképp hogyan lehetett volna király? A „vádlók” emellett azt sem veszik figyelembe, hogy az erdélyi hadsereg a felkészülés idején az ország másik felében táborozott. Nem tudni, hogy Szapolyai vajon az elhúzódó toborzás, vagy Lajos parancsa következtében maradt -e távol a mohácsi ütközettől, az mindenesetre tény, hogy

a katasztrofális vereség után ő volt az egyetlen, aki ütőképes haderővel rendelkezett.

Miután Mohácsnál - számos főpap, főúr eleste után - a Habsburg-pártt komoly vérveszteséget szenvedett, a vajda politikai szempontból is majdnem monopol helyzetbe került, így egy tokaji tanácskozás után Fehérvárra országgyűlést hívott össze, ahol - miután eltemették az ifjú II. Lajost - november 10-én királlyá választották, másnap pedig megkoronázták. A szertartást a rangidős nyitrai püspök végezte, így a koronázás szabályos volt, a királyválasztó diéta összehívása ugyanakkor a nádor, Báthory István jogköre lett volna; ilyen szempontból tehát I. János legitimitációja megkérdőjelezhetőnek bizonyult.

A formalitásnál ugyanakkor sokkal fontosabb volt, hogy az 1515-ös Habsburg-Jagelló házassági szerződés nyomán Ferdinánd osztrák főherceg is jogot formált a magyar trónra. Egy hónappal Szapolyai koronázása után, 1526 decemberében - Pozsonyban - Báthory nádor is összehívott egy országgyűlést, mely a Habsburg uralkodót ültette a trónra, miután pedig Perényi Péter koronaőr elpártolt Szapolyaitól, 1527 során a Szent Koronát is Ferdinánd fejére helyezték. Magyarország ezzel a mohácsi katasztrófa után a lehető legrosszabb pályára került, hiszen a török veszély mellett a belső rivalizálás is megosztotta a királyság erőit, a főhatalom alól szabadulni kívánó bárókat pedig ez a helyzet arra ösztönözte, hogy kétkulacsos politikával, folyamatos pártváltoztatásokkal nyereszkedjenek - a maguk javára és az ország kárára.

A magyar trónviszály ráadásul a Habsburg és Valois dinasztiák kontinentális méretű küzdelmének viszonylatában is megjelent, ugyanis Ferdinánd bátyja, V. Károly császár (ur. 1519-1556) az előbbi dinasztia feje és a szövetségi tömb irányítója volt. Vele szemben Szapolyai szükségszerűen az I. Ferenc francia király (ur. 1515-1547) vezette cognaci ligához közeledett, melynek lényegében I.

Szulejmán szultán (ur. 1520-1566) is szövetségese volt. A magyar király nem épp a legjobbkor csatlakozott a ligához, hiszen 1527 nyarán, Róma kirablásával V. Károly komoly győzelmet aratott riválisa ellen, ez pedig a magyar hadszíntérre is kihatott: a császár ebben az évben Ferdinándnak is komoly támogatást tudott nyújtani, az általa küldött zsoldosereg pedig I. Jánost - a tarcali és szinai ütközetek után - könnyedén kiszorította az országból.

Ekkor lépett színre I. Szulejmán szultán, aki 1528 során védnökséget ajánlott a reménytelen helyzetbe került Szapolyai számára. Mivel ez az alku volt János király egyetlen esélye a visszatérésre, belement az ajánlatba, a szultán pedig 1529-es, Bécs ellen indított hadjárata során Budát és a Szent Koronát is visszaszerezte vazallusának. Ezzel a lépéssel voltaképpen megszilárdult az a bonyolult, soktényezős küzdőtér, ami Szapolyai későbbi uralkodását jellemezte: az egyik oldalon, keleti királyként ő maga állt, fő célja pedig - a Ferdinánd elleni küzdelem mellett - a túlságosan is „atyáskodó” szultánnal szemben a szuverenitás megőrzése volt. Önállóságára az 1530-as években elsősorban a Porta kegyence, a szerencsétlen véget ért Lodovico Gritti jelentett veszélyt, aki a kormányzói cím megszerzése után a főhatalmat is szívesen átvette volna.

A másik oldalon Ferdinánd állt, aki V. Károly változó intenzitású támogatásával Szapolyai és Szulejmán ellen is harcra kényszerült, harmadikként pedig ott volt a szultán, aki a trónviszályból a gyengébbik fél támogatásával húzott hasznot, és mind nagyobb befolyást szerzett a Duna völgyében. A politikai képletet bonyolította, hogy a két vetélytárs - valószínűleg az ország érdekeitől is vezetve - az 1530-as évek végén már a megegyezésre, Magyarország újraegyesítésére is lépéseket tett, ám az 1538-as váradi békét egyikük sem tartotta be, sőt, Ferdinánd a megállapodást arra próbálta felhasználni, hogy - a titkos egyezség elárulásával - I. János helyett ő férközhessen a Porta kegyeibe.

Az 52 évesen házasodó Szapolyainak aztán nem sokkal halála előtt, 1540 júliusában fiúgyermek született, vagyis a váradi megegyezés betartásához - miszerint Ferdinánd örökölte volna koronáját - ezután már semmiféle érdeke nem fűződött. Miután az édesapa elhunyt, a szerződés sokadik megszegésével a csecsemő János Zsigmond (választott királyként ur. 1540-1570) került a trónra, a szultán beavatkozása nyomán pedig az ország - Buda 1541. évi eleste és a hódoltság kialakítása után - immár kettőből három részre szakadt.